

Szemetek van, mégse láttok

Szerzői információ:

Vay Márton

Született 1979-ben, végzettsége szerint pedagógus. A Védegylet nevű civil ököpolitikai szervezet irodavezetője. A Védegylet részéről szervezője, koordinátora a budai alsó rakpart négysávos-sá bővítése elleni sikeres fellépésnek és a Zengőre tervezett NATO-lokátor ellen négy másik szervezettel közösen folytatott nemzetközi kampánynak. Írásai rendszeresen jelennek meg a sajtóban. A *Meddig vagyunk?* című ököpolitikai kötet (Budapest: noran könyvkiadó, 2004) szerkesztője. Az ELTE mozgókép- és médiaismereti kurzusainak hallgatója.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Vay Márton. „Szemetek van, mégse láttok”.
Információs Társadalom IV, 3–4. szám (2004): 56–60.
<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.IV.2004.3-4.9>

A folyóiratban közölt művek

*a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0
Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.*

Vay Márton

Szemetek van, mégse láttok

Milyen hatással lehet a fősodró média a környezettudatosságra, amikor a szórakoztató és hírműsorok készítőinek többsége nem engedi saját gyerekeinek nézni a saját műsorát? Kérem, aki tagadja a médiatotalitás felelősségét az ökológiai katasztrófában, az a fenti kérdésre próbáljon válaszolni.

Nagy a kísértés, hogy tételesen végigvegyem azokat a pontokat, ahol Sükösd Miklós írását félreértik, félremagyarázzák, elkenik, semlegesíteni próbálják. Hiszen olyan egyszerűnek tetszik: több szerzőnél is olvashattuk, hogy ugyan már, a média előtt is létezett az ökológiai agresszió intézménye; és hogy hogyan lehetett olyan csacsiságot mondani, hogy csak egyféle médiavalóság van; meg hogy a média úgy ahogy van öl, butít és nyomorba dönt; semmiféle értéket nem hordoz, soha egyetlen tévében látott kiscica nem lágyított volna meg gyermeki szíveket.

Feltételezhetjük a szerzőkről, hogy nem vették volna észre, hogy a fősodró médiáról, és annak is domináns vonásairól volt szó? Feltételezhetjük, hogy felületességből vitatkoztak a Sükösdnek tulajdonított végletes, differenciálatlan gondolkodással? Tétélezzük fel, mert őszintén gondolom, jelen esetben ez a legvalószínűbb, és nézzük, mi magyarázhatja ezt a tragikus egymás melletti elbeszélést.

Kiss Ulrich, Hammer Ferenc, Pintér Róbert, Dányi Endre, Hamburger Béla és Z. Karvalics László írásai alapján úgy tűnik, hogy az elsődleges okok minden bizonynyal az eltérő identitásokban gyökerező különbségek lehetnek. Az opponensek nagy része a legszűkebb értelemben vett tudományosság iránti hevület miatt mentek el a vitaanyag mondanivalója mellett. Nem vették észre, hogy az most inkább egyszerűen, emberül szól, mint tudományosan, úgy, ahogy azt a legfontosabb dolgokban kell. És nem a tudományosság meglehetősen szűk keretek között kíváncsi és életképes kritériumai szerint.

Aki ökológiával kezd foglalkozni, aggasztóan hamar megtanulja, hogy nem semmire sem kötelező hobbija van, hanem a „helyzet” vérré megy, és nem majd, valahol, hanem itt és most. Annak, aki ezt a korántsem egyszerű tényt átérzi, némileg átértékelődnek a világ dolgai. Ha minden harmadik budapesti gyermek asztmás vagy allergiás a légszennyezéstől és az élelmiszeradalékoktól (s nem a teljesen természetes virágportól!), ha a Csendes-óceáni Nauru szigetet, mely túl laposra sikeredett, lakóival egyetemben már félig elöntötte az emelkedő tengerszín; akkor tudja, hogy igenis erkölcsi kérdés az is, hogy mennyit közlekedünk autóval. Hiszen az éghajlatváltozással kapcsolatban az ESSO tudósain kívül már senki sem kételkedik a foszilis tüzelőanyagok felhasználásának károságában és az ember felelősségében.

A mindenféle médiaguruk és a hozzászólók többsége viszont nem ebben él. Nem ismerik azokat az ökológiai szempontokat szerint is megálló közgazdasági, társadalomtudományi műveket, gondolatokat, melyek már elengedhetetlenek jelenlegi helyzetünk megértéséhez, átlátásához. Ez, különösen a rendszerben való gondolkodás hiányaként, feltűnően gyakran mutatkozott a recenziókban. És nem ismerik a Föld ökológiai helyzetét sem: mik a veszélyek, mik a tendenciák, hogy viszonyul az energiaigény, a túlnépesedés, a túlfogyasztás, a mobilitás az ökológiai katasztrófhához, továbbá hogy mindez hogyan függ össze rendszerben. Újabb kőolajmezők felfedezésével nyugtatnak, ellenkező esetben „logikusan az atomenergiát kell fejleszteni”, ho-

lott aki ilyet mond, az vagy megfelelő tájékozottság hiányában nincs tisztában a megújuló energiaforrások lehetőségeivel, gazdaságosságával, vagy az atomlobbi embere. Számos ehhez hasonló, alapvető tévhittel találkozhattunk, melyek ugyan magyarázzák Sükösd téziseinek tagadását, ám ezeket mind végigvenni messzire vezetne témánktól.

Ugyanakkor a médiaguruk számára nyolc különböző iskola szerint harmincféle típusú reklám van, azoknak kétszáz alesete, mind megannyi mechanizmussal, látens szerkezettel és mondanivalóval; és ezeket kutatni lehet, mérni, statisztikákat írni belőlük, ami biztos felettébb tudományos, de ha az ember az asztmás rohamtól lilás fejű öccsére gondol, vagy arra, hogy villamosvonalakat számolnak föl, de mi csak autópályákat építünk, akkor bizony az autókat mint az erő, a szabadság szimbólumait, az újabb és újabb bevásárlóhodályokat, mobiltelefonokat a boldogság kulcsaként mitizáló reklámokra és műsorokra, hírekre, cikkekre, klipekre gondol legelébb. Amelyek, korántsem mellékesen, a leggyakoribbak. És amelyek, pont végzetes hatásuk miatt, sokkal jelentősebbek, mint az ártalmatlan, de valóban létező kisebbség.

Azt pedig hadd ne kelljen bizonygatni, hogy a reklámok gerjesztette túlfogyasztás miként függ össze az ökológiai válsággal. Létezik erről elég hiteles tanulmány, az érdeklődő hamar rájuk lelhet a neten. Felnőtt, értelmes emberek vagyunk, viselkedünk őszintén. Vitatható részletkérdések a lényegen sajnos nem változtatnak; és én is ismerem a marketing szakma idevágó, önmagát szégyentelenül fölmentő, a valóságtól tökéletesen független álláspontját.

Amikor egy környezetvédelemmel foglalkozó ember az ökológiával kapcsolatos kérdésekről ír, számára természetes, hogy szavai mögött ott állnak magyarázatul, nyomatékul a Szigetköz kiszáritott holtágai, a Milka csokit előállító, karton cigarettáért eladott afrikai gyermekmunkások („Téjből és sok-sok szeretetből” – ha jól emlékszem, ők mondják). És mindaz a tetemes mennyiségű szakirodalom, ami világképét, céljait elméletileg támasztja alá. Amikor szavait egy másmilyen szakember olvassa, aki ráadásul úgy érezheti, hogy területén felforgató, sértő szándékkal akcióznak, akkor ő nem látja ugyanezeket a tényeket, összefüggéseket. Ezért az asztmás pesti gyerekekhez és a hamburgerhúsért föláldozott dél-amerikai esőerdőkhöz képest nevetséges, lényegtelen apróságokon akad fenn: Sükösd nem volt elég tudományos, milyen csacsiság a reklámot nem semleges eszköznek tekinteni, nem is tévén mindenki naponta két óra negyven percet, és lám, a Zengővel is foglalkozott a média. Vagyis némi öniróniával fogalmazva: a saját heppjeit látja, és nem az ökológiai szempontból közelítő heppjeit.

Így aztán biztonsággal elmennek egymás mellett, ami cseppet sem volna baj, ha belátásunk tétje nem az egyetlen lehetséges lakhelyünk jövője volna. Mivel a zöldek által hirdetett tételek tudomásulvétele azt is jelenti, hogy meg kell változtatni életünket, a dolog meglehetősen lassan megy. Láttam már embert, aki nagyobb nyilvánosság előtt jelentette ki: inkább öntse el a víz Bangladeszt, mint hogy lemondjon a selyem nyakkendőről! Komolyan gondolta, de neki legalább becsületére legyen mondván, hogy kimondta, vállalta azt, amit a nyugati civilizáció emberei kimondatlanul követnek.

Thomas Kuhntól függetlenül is tudhatjuk: a Szakma mindig is arról volt nevezetes, hogy nehezen mozdult, nehezen változtat alappillérein. Keleten kétezer éve tudják, a nyugati tudomány is elvileg már jó ötven éve, hogy a világunk korántsem ob-

jektív, biztos valóság, hanem elménk kivetülése – most, újabb kísérletek hatására a fizikusok úttörő csapatai ezt már be is látták, bizonyítottak tekintik. Amíg a heliocentrikus világkép elfogadást nyert, az is jó pár évbe, jó pár máglyába került. A boncolásokat végző orvosok sokáig azért nem hittek a szemüknek, mert Hippokratész az ellenkezőjét írta, és Semmelweis Ignácot is kiközösítették kollégái, amikor a kézműsás intézményét akarta bevezetni a szülő anyák körül foglalatосkodóknál.

Nincs hát abban sem semmi meglepő a természeti és társadalmi környezetét nyitott szemmel, józan paraszti ésszel figyelő ember számára, amikor a médiát illetően felkentnek tekintett, jóindulatú emberek határozottan kijelentik, hogy a „környezettudatosságot is a modernitás találta ki”, hogy a média nem okoz függőséget, (ugyanakkor: nem baj, hogy folyamatosan nő a médiatérben töltött időnk), a médiaélmény nem vonja el az ember figyelmét a valós világ élményeitől, vagy hogy a környezetpusztítás nem a médiára csatlakoztatott városi ember sajátja, ami aztán a rendszerszemlélettől tökéletesen szűz gondolat.

Az viszont már meglepő volt, amikor az ELTE-n rendezett vitán a következő kérdés hangzott el az egyik opponenstől, a nevét fedje jótékony homály: „Miért baj, hogy az emberek a tévét nézik, és nem a valós környezetüket?”

Hogy miért baj? Azért, mert az ember csak azzal törődik, azt becsüli, azt vigyázza, amit valamelyest a sajátjának érez, amit megismert. Megismert: nem letöltötte, nem rákapcsolt, mielőtt tovkapcsolt volna, hanem minél több érzékszervével belémerítkezett. Az amazóniai esőerdőket láhattuk a Spektrumon, de ez kevés. És a szomszéd kiserdőt is láthatjuk a képernyőn, de az is kevés. Ha egy gyerek fára mászik, cseresznyét lop, csúzlít farag, kutyája, akváriuma van, és kipróbálja a tévében látott Gerald Durrell sorozat ötleteit (miért is ne?), ha az apja viszi kirándulni, sátorban és turistaházban alszik, akkor valószínűleg maga is érezni fogja például, hogy miért bunkóság terepjáróval, nagy fogyasztású autóval közlekedni a városban. (Szándékosan mondom ezeket evidenciaként. Egyébként van, ahol már ez is az: Párizsból, Londonból most akarják a terepjárókat kiebrudalni. Csak a honi közélet van lemaradva húsz évvel.)

Akinek a médiaélményeken túl van első kézből szerzett természetélménye, az jobban fog rá vigyázni. Akinek a médiafogyasztása a „törvényszerűségeknek megfelelően” megnőtt (szerintem: sikeresen megnövelték), annak ez hiányzik az életéből. Egyrészt a napi véges huszonnégy óra ténye miatt, másrészt mert a médiatérben töltött idő és figyelem igenis hiányzik a valós, illatos-büdös környezettel való ismerkedésből. Egy fenékkal nem lehet két lovat megülni. Ilyenformán a fősodró média hosszú távon igenis felelős a jelen idejű ökológiai katasztrófáért: életünkben kihasított terével biztosítja a természeti környezetüktől való függőségükről mit sem tudó tömegek utánpótlását. Ez akkor is így van, ha remekül lehet maszatolni olyasmikkel, hogy mit értünk valóság alatt, hányféle figyelem és figyelemmegosztás létezik, és hogy az RTL által támogatott kutatások mit mondanak erről. Lehet, csak méltatlan.

Több hozzászólónál tűnt föl, hogy a „zöldeket” amolyan outsider szandálosokként kezelték, akik ugyan jóindulatúan, de a kiskamaszok élettapasztalatával kotyognak bele mindenbe. Ez a szemlélet fajul aztán több helyütt odáig, hogy a zöldek már így is túl sok jogosítvánnyal rendelkeznek, s bár nem választotta őket senki, „aggasztó mértékben” szólnak bele a közélet dolgaiba, a leghelyesebb korlátok között tartani őket: szedjék csak a szemetet. Idáig egyik recenzens sem ment, remélhetőleg

nemcsak Sükösd Miklós személye miatt. (A környezetvédők illetően megjelenítése a negyvenes-ötvenes években gyakori „imperialista, szabotőr ügynök” tálalására emlékeztet: tipizált figuráját biztos nem látta még senki, de azért elmondják, hogy milyen, és miért veszélyes, miért kell vele bizalmatlannak lenni.)

A jelenség mindenképp megér egy bekezdést: a zöldek kellemetlen veszmadárkodását, gyanús javaslatait addig lehet marginalizálni, amíg nem derül ki, nem vesszük tudomásul, hogy „zöldek” az akadémikusaink, Kossuth- és Nobel-díjasaink, és dékánjaink, tanáraink, kedvenc íróink, rendezőink is. Egyre inkább.

Az ökológiai katasztrófa ténye miatt nagyon komolyan veendő ökológiai mérce szerint a fősodró médiát felelősség terheli a veszélyes tendenciák növekedésében. Lehet a mikénten huzakodni, de az nincs rendjén, hogy ezalatt a legkisebb, nyilvánvalóan problematikus pontokon sem vagyunk hajlandók javítani. Közben meg ég tovább a ház. Egyébként az se volna baj, hogy az értelmiség hosszan, kényelmesen eldiskurálja a média felelősségéről (hiszen valami ilyesmi a dolga), ha mint a gyanúba keveredett vámtisztelnél szokás, a gyanúsított ténykedését azonnal, az esetleges felmentő ítéletig föl nem függesztik. De ez persze reménytelen és nonszensz, csak rosszkedvű viccként állja meg helyét.

Ha a nyitottság jóindulatú vagy elszánt, kenetteljes hiányát nézem (mindkettőre volt példa a vitában), ez a diskurzus valahogy a rendszerkritikus értelmiség szóval tartásaként valósul meg. A Sükösd írására adott reakciók azért kedvetlenítettek el, mert az értelmiség egy szakmájából eredően az átlagosnál tájékozottabb részéről kiderült, hogy sem a rendszerben való gondolkodás, sem az ökológiai katasztrófa alap tényeinek ismerete nem sajátja; és hogy ismét megtapasztalhattuk: a bevett, az esetleges felelősséget elhárító paradigmákon összetört egy egyébként teljesen nyilvánvalóan megalapozott és létfontosságú figyelmeztetés. Az embernek az az érzése, hogy ha türelme fogytán maga az Úr, ha van ilyen, küldené el a lángoló pallossal angyalát, hogy intse felelősségre közeletünk irányítóit, annak se hinnének. Verhetné szegény az íróasztalt, üvölthetne kidagadt erekekkel, vöröslő fejjel, hogy „lássátok feleim szümtükhel”, mi van az orrotok előtt!?! Annak se hinnének.

IRODALOM

- Dahlke, Rüdiger (2002): *Mitől beteg a világ?* Magyar könyvklub, Budapest.
Jávor Benedek (szerk) (2004): *Felelősségünk a teremtett világért.* Védegylet.
Kuhn, Thomas (2000): *A tudományos forradalmak szerkezete.* Budapest, Osiris.
Lányi András (1998): *Együttéléstan.* Budapest, Liget kiadó.
F. Homer-Dixon, Thomas (2004): *Környezet, szűkösség, erőszak.* Typotex, Budapest.
Ferry, Luc (1994): *Új rend: Az ökológia.* Európa könyvkiadó, Budapest.
Fromme, Johannes: A média mint társadalmi nyugtató. *Ökotáj*, 2002, III. szám.
Pataki György – Takács-Sánta András (2004): *Térmet és társadalom.* Typotex, Budapest.

Roszak, Theodor: A szörny és a Titán – tudomány, ismeret, gnózis. *Filozófiai Figyelő*, 1981, 3-4.)

ifj. Zlinszky János: Róma és Johannesburg: ég és föld? *Új Ember*, 2002. szeptember 15

A világ helyzete 1998-2003, A Föld napja alapítvány, Budapest (évente).